

SOLDAT OCH KNEKTTORPEN I VÄSTRA TUNHEM

Artikel från sidorna 23-25 i jubileumsskriften

**VÄSTRA TUNHEMS
HEMBYGDSFÖRENING
1936-1986
50 ÅR**

SOLDAT OCH KNEKTTORPEN I VÄSTRA TUNHEM

Under Karl XI:s tid infördes indelningsverket i Sverige. Det skedde på 1680-talet och var kvar fram till 1900-talets början då det upphörde. Men många av de indelta soldaterna stod kvar i tjänst ända fram på 1920-talet. Indelningsverket bestod i att jordägarna befriades från utskrivning till soldattjänst genom att upplåta ett stycke mark eller torp till en anställd soldat. Man indelade i rotar och varje soldatrote bestod av omkring 2 hemman. En regel var att den största gården i roten kallades för stamrote, medan de mindre gårdar som skulle hjälpa till med soldatens underhåll kallades utrote eller hjälprote, kallades även strörote.

Vad skulle soldaten då ha i lön? Den varierade på olika platser i Sverige, men formeln var ett torp + spannmål + konstant lön. Inom Västgöta Dals regementsområde var medelstorleken på torpen omkring 2 hektar åker och 1 hektar betesmark. Byggnaderna hade även ett bestämt mått men även det kunde variera. Enligt ett kungligt brev år 1835 skulle boningshuset vara 13 alnar långt, 8 alnar brett samt 3 alnar högt. Den skulle bestå av stuga 8 alnar i fyrkant, kammare 5 al-

nar i fyrkant, förstuga avdelad med kammare vardera 3 alnar lång och 2 1/2 aln bred. Täckning sker efter ortens sed så att droppfrihet och värme vinnes. Det inre taket med bräder, det yttre med halm eller torv. Avståndet mellan boningshus och ladugård bör ej överstiga 100 alnar.

Mellan roten och soldaten upprättades ett kontrakt. I ett formulär från år 1841 finnes bland annat följande uppgörelse.

1. *Uti lega som genast utbetalas 14 riksdaler banko.*

2. *I årlig lön 13 riksdaler banko, 1/2 tunna råg, 1/2 tunna korn, 1/2 tunna havre och vanlig julkost.*

3. *Får han soldaten NN tillträda soldattorpet för honom, av roten fullt utfått med vanliga sorters spannmål och potatis.*

4. *Så väl vår som höstarbetet på soldattorpet förrättas i och ordentlig tid, med av roten lämnade ökar.*

5. *Då soldaten är utkommenderad brukas och inbärgas soldattorpet helt och hållet av roten för soldatens räkning och ansvar att det sker försvarligt och i rätt tid.*

Rotekista som funnits i soldattorpet 413, Artorp, och tillhört Västgöta Dals Regemente. Rotekistan, nu förvarad i Jungfruhyckan, har avdelade fack för gevär, uniform och övrig utrustning. — Erling Svensson.

I Västra Tunhems socken fanns 2 soldattorp och 2 ryttartorp. Soldaterna tillhörde Väne kompani under Västgöta Dals regemente medan ryttarna tillhörde Barne härads kompani och Västgöta regemente. Var fanns då dessa ryttar- och soldattorp? Av ryttartorpen låg nr 33 i Malöga där sista ryttaren hette Anders Johan Mejer. Torpets boningshus är flyttat till forngården i Trollhättan. Nr 34 var under Bryggums säteri och Bryggum Anders Berntsgård låg vid Bryggums korsväg. Sista ryttaren var Alfred Frick. Över ytterdörren till boningshuset satt en tavla som angav torpets nummer. Om man följer torpen i nummerordning så var nr 401 under Forstena Koppegård. Där finnes huset kvar ligger intill landsvägen i närheten där vägen går ner till Saab och Flygmotor, det är tillbyggt och renoverat. På det torpet bodde för det mesta rotekorpralen. Nr 402 tillhörde Rånnum och låg intill landsvägen vid Bastån. Blev sedan inköpt till Nygård och revs på 1940-talet. Sista soldaten var Olof Gustav Fredriksson Norlin. Nr 403 låg under Sjöbodan uppe vid Vänerkanten, och här var Carl Johan Boström sista soldaten.

Under Lindås fanns 2 soldattorp nr 405 var Lilla Lindås och 406 var Stora Lindås. Siggestorp var stamrote för nr 407 och här hette sista soldaten Carl Gustav Sjöstrand. Där finns ännu stugan kvar men är obebodd. Det fanns ett soldattorp till i Tunhem det hade nr 404 men det blev efter en kort tid flyttat till Båberg och detta torp låg under Viksängen. Nr 408 hade Kartened som stamrote men torpet låg i Härstad på Sjögårdens mark. Det indrogs 1873 och soldaten där Erik Magnus Carlberg blev förflyttad till Högen i Gärdhem. Nr 409 tillhörde Hjärpetorp men torpet låg en tid under Höga Persgård. Sista soldaten var Johan Hjalmar Sjöberg.

Hols by hade 3 soldattorp. Nr 410 Hol Korsbogård, nr 411 Hol Gartegård och nr 412 Hol Larsgård. 410 ligger i det så kallade Floget intill Hunneberg och stugan finnes kvar och är troligen byggd på 1700-talet. Det är många som tror att den är låga ryttartorpet där Olof Silverlood skulle ha bott. Men det är inte med sanningen överensstämmande. Sista soldaten var här Carl Larsson Holmin.

Nr 411 och 412 låg nere vid landsvägen och på den mark som tillhörde soldattorpen har det lilla samhället Holstorp växt upp. Artorp var stamrote för nr 413 och

Hol Skäggård var utrote. Där finns stugan kvar och är den lilla röda stugan vid bäcken mellan Hol och Artorp. Ladugården låg på andra sidan landsvägen.

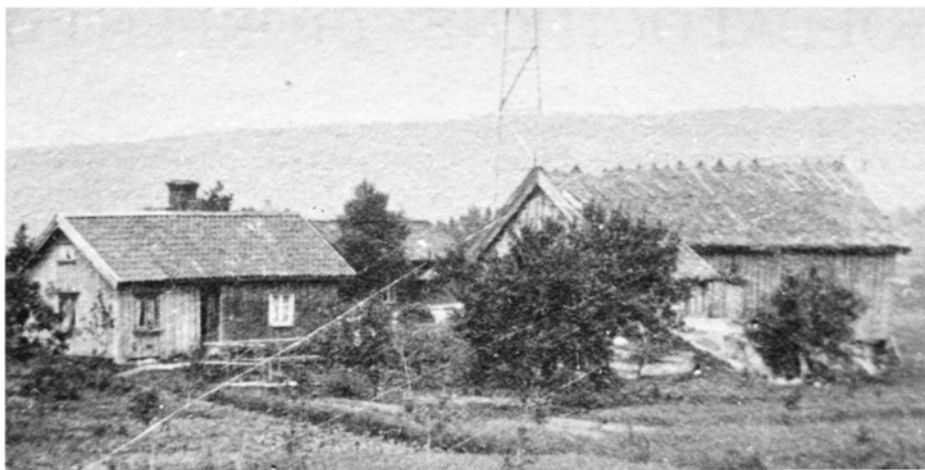
I rotelns åliggande ingick att hålla soldaten med en rotekista. Den ursprungliga förordningen för rotekistan löd sålunda:

Var rote skall förskaffa sig en tät kista varuti soldatens hela mundering kan förvaras, görandes under kistan en halv alns fötter ifrån golvet, på det att råttor ej kan skära hål i botten på kistan. Skolandes roten sedan vara skyldig var månad uttaga munderingen och den visitera, samt när vackert och torrt råder den utvädra, på det att munderingen därigenom för mal kunna förvaras. Kistan må sättas i sådant rum som är säker för dropp.

Rotekistan skulle förvaras i den gård som den bodde som var utsedd till rote-mästare. I stugan till Artorp fanns en sådan kista kvar och ägaren till stugan Erik Harling har skänkt den till hembygdsföreningen och den förvaras nu i dess samlingar.

Soldattorpen nr 414 o 415 fanns under Fristorp, 414 under Fristorp Bryngelsgård och Sjöstorp, 415 under Fristorp Olof Andersgård och Fristorp Gartegård. Båda finnes ännu kvar med både boningshus och ladugårdar fast om- och tillbyggda, men åkerjorden tillhör stamfästigheterna. I Härstad by som var den största byn i socknen, där låg 5 torp. Förutom det som tidigare nämnts nr 408 Karten så var det nr 416 Härstad Uppegård, nr 417 Härstad Björnsgrå, nr 418 Härstad Haregård och nr 419 Härstad Persgård. Alla dessa låg vid korsvägen i Brunered på den så kallade Galjekullajorden. Dessutom låg Lerums bys 3 soldattorp vid samma korsväg fast på andra sidan landsvägen och i Väne Åsaka socken.

Sammanlagt blev det 8 torp i detta område, så det var en ganska säker plats att bo på. Nr 416 hade sin mark där Tagenes handelsträdgård är belägen. Sista soldaten var Carl August Sandblom, som köpte den del av stommen som utgjorde betesmark och byggde där hus när han tog avsked. På nr 418 finnes stugan kvar men är tillbyggd, och på den betesmark som tillhörde detta torp har Torsten Svanberg byggt bostadshus och anlagt trädgårdsmästeri. Näst sista soldaten var Johan Carlsson Ström och han byggde även en liten stuga på torpets mark när han tog avsked år 1899. Marken som tillhörde soldattorpen nr 417 och 408 är sammanlagda och har fastighetsbeteckningarna

Soldattorp 418 Härstad Haregården. Detalj från foto omkring 1910.

Björnarp o Lindåsen. Sista soldaten på 417 var Gustaf Lindahl.

På den mark som tillhörde nr 419 har Nordemark sitt trädgårdsmästeri. Nya hus byggdes på torpet, men gamla soldatstugan står kvar i landsvägskanten. Den omgjordes till möteslokal för pingstvännerna när nya byggnader uppfördes på torpet. Sedan blev den möteslokal för SSU:s ungdomsklubb. Sista soldaten på nr 419 var Johan August Andersson Skog. Bryggum Gudmundsgård var stamrote för nr 420. Det soldattorpet låg vid Bryggums korsväg intill ryttartorp nr 34. Sista soldaten var Anders Gustav Sjöblom som kvarstod i tjänst till år 1930 och då hade han blivit befördrad till korpral. Stugan finnes ännu kvar men blev tillbyggd med ett rum där televerket förlade sin telefonväxel när den var manuellt bemannad. Gustav Sjöbloms dotter Hildur förestod i några år telefonväxeln tills den automatiserades. Malöga by hade för-

utom det redan nämnda ryttartorpet 2 soldattorp, Malöga tillhörde då Västra Tunhem men inkorporerades sedan till Trollhättan när Trollhättan blev stad. Nr 440 var soldattorp under Malöga Mellangård och Nolgård och nr 441 var för Heljesgården. På 440 var Anders Johan Blomqvist sista soldaten och på nr 441 var det Sven Fredrik Thunberg. I nummerordning var nr 442 det sista soldattorpet i Västra Tunhem och låg nere vid älven under Gäddebäck, och där var August Larsson Gren sista soldaten.

Var höll man till vid övningar och exersis? Långt tillbaka i tiden hade man övningar vid Forstena gård, men det var en mindre övningsplats, den stora övningsplatsen för Värsgöta Dals regemente var Nygårdsängen vid Vänersborg. På Nygårdsängen var man kvar tills år 1860 men flyttade sedan till Grunnebo hed.

I allmogens uppfattning borde soldaten eller knekten vara högre än det

Soldattorp nr 420 Bryggum Gudmundsgård. Lagg märke till torpets nummertavla ovan dörren.

övriga folket i bygden. Han skulle höja sig över kyrkomenigheten och helst vara en prydnad för socknen. Kravet på soldatens kroppslängd sjönk under tidernas lopp. I slutet av 1700-talet krävdes att soldaten skulle mäta elva kvarter och två tum vilket blir 168 cm. Hundra år senare var minimättet 165 cm, och något senare sjönk det till 163 cm. Bröstvidden skulle vara 80 cm, och lägsta kroppsvikten var 55 kilo år 1897. När det gällde åldern måste mönstergill karl vara 17 år och ej äldre än 36 år. År 1871 nedsattes högsta åldern till 25 år.

Hur länge var då soldaterna i tjänst? Det kunde variera men i regel blev de kasserade och fick avsked vid 50 års ålder. De som tog tjänst i unga år kunde få en tjänstetid på 30 år. Många stupade i de olika krigerna eller kom i fångenskap. Här följer några exempel från soldattorp 416 Härstad Uppegård. Oluf Hansson anställd den 13 september 1714, slagen och död vid Fredrikshald den 23 juni 1716. Hans Johansson Abborre född 1700, anställd 1717 avsked 1742 fördärvad i ryggen och har inga tänder. Jöns Jakobsson Abborre, anställd den 31 augusti 1742 stupad och död i Pommern den 18 april 1758. Lars Gudmundsson Abborre född 1728, anställd den 31 augusti 1758 avsked år 1788. Lars Abborre är skrivarens farfars farfars farfar.

Under Karl XII:s regering infördes det att soldaten skulle ha ett särskilt efternamn. Ofta korta namn såsom Ask, Lind, Ros, Skön, Vass, En, Hög m fl. Ibland blev det namn med anknytning till roten. Bland Tunhems soldaters namn finnes Artig för Artorp, Brygg o Bryggman för Bryggum, Holström för Hol, Gädde för Gäddebäck o s v.

Soldatens namn gick ofta i arv till nästkommande fast de inte alls var släkt, de följde roten och torpet. Namnet Skog hade 5 soldater i en och samma följd på nr 419 Härstad Persgård.

Vad gjorde då soldaterna i fredstid? Dels hade man de olika mötena och övningarna. Man hade generalmönstringar vart tredje år, då de av rotarna föreslagna soldaterna skulle godkännas eller approberas som det också hette. De som var för gamla och de som var skadade, sjuka och inte orkade fortsätta tjänsten skulle avskedas eller kasseras. De hade torpet att bruka, och hade även skyldighet att hjälpa rotebönderna med dagsverken om så erfordrades. De blev även kommenderade på befästningsarbeten. Till Marstrands och Carlstens fästning var många

kommenderade men det var ofta straffkommenderingar. Även till andra arbeten såsom kanalbyggen m m kunde de kommenderas. Soldaterna hade kanske mer än folk i allmänhet lärt sig att skriva och läsa. Innan folkskolestadgan kom var det ofta en avskedad soldat som lärde barnen att läsa och skriva vid de ambulerande roteskolorna. En del hade lärt sig ett yrke som folket i bygden hade nytta av.

När soldaten fick avsked och en ny skulle tillträda blev det många tragedier. Den gamle hade bott på torpet i många år och fick lämna det för att den nye skulle flytta in. Bäst var det när tjänsten gick i arv från far till son för då kunde de gamle bo kvar hos sonen och sonhustrun. Det förekom även att om en ung soldat gått bort eller stupat i kriget att den nytillträ-

dande gifte sig med änkan på soldattorpet om han inte var gift.

När den förut nämnde soldaten Lars Abborre fick avsked så fick han väl någon gammal stuga på andra sidan landsvägen i Åsaka socken, men enligt ett tingsprotokoll får bönderna i Lerum böta för att de tillåtit soldaten Abborre att flytta in på sina ägor. Man höll noga på sockengränserna och var rädda för att få in någon som man fick försörja. Senare blev så att om en soldat gjort vissa tjänsteår och skött sin tjänst väl fick en så kallad gratialistpension. I början av 1800-talet var den mellan 8 till 14 riksdaler om året. Indelningsverket, roten och knekten var en epok i Sveriges historia som varade i något över 200 år.

Bertil Sandblom.

TUNHEMS LEKARE (Midsommarfest)

*Det är midsommarfest vid hembygds-
gården.*

*Hembygdsföreningen har om denna
vården.*

*Platsen är underbart vacker i sommarens
grönska.*

*Naturen ger all den skönhet man kan
önska.*

*Välkomsthälsningen går till en tusen-
hövdad skara.*

*Här tycks man trivas att tillsammans
vara.*

*Hit har man samlats till fest i många år.
Och många kommer om än himlen
fäller en tår.*

*Midsommarstången reses av starka
armar.*

*I ring runt stången man nu sig samlar.
Nu börjar sången, musiken och lekarna.
En koltrasts sång hörs från de åldriga
ekarna.*

*En paus man tar från lottköp och dans.
Ur medhavd korg drickes kaffe.*

*Doppet är krans.
De unga får saft eller en flaska lemonad.
Det är något som kan göra en unge glad.*

*Tunhems lekare har nu fått chansen.
Att i folkdans visa polska och skörde-
danser.*

*Det är god stil och glädje i allt de gör.
För att ha folkdanslag i bygden man
glädjas bör.*

John Larsson

I den stugan vid Floget som Konstnären Arvid Andersson nu är ägare till bodde vid den tiden då Ålderdomshemmet i Tunhem var nybyggt en man som hade fått namnet "Dikt-Olaves". Här nedan ett litet prov på hans alster.

Ålderdomshemmet

*Isöder av socknen vid Grankärrets tomt
en ståtlig byggnad mot vägen gör front
Sitt hem har den fattige där intill döden
och slipper att svälta ej heller lida nöden*

*De gamle gubbar som ej orka arbeta
om sommaren i Korrebroåna får meta
De har flöten så stora som*

*"Pos-Olles" hatt
Så nog kan de se när som de får napp.*

Om båttrafiken skrev han följande:

*Seglationen på älven stod ej särdeles högt
Blott fyra ångare där gingo så trögt
Det var Tillford och Nordvall samt
Tunberg och Platen*

*Med skovelhjul vid sidan de bullra
som saten*

*John Eriksson då ännu ej infört sin
"skruv"*

Därför gjorde ångarna så långsamt sin tur.

Gösta Swensson, Vargön, uppvuxen i Floget — yrkeslärare och bibliotekarie — har under en rad år insamlat dikter från tunhemsbygden. De återger hembygdsbeskrivande känslor varur upplysningar kan hämtas och som inte återfinns någon annanstans.

Axplock ur en stor diktsamling återfinns här och var i skriften.